

روضه الانوار و عهدنامه امام علی (ع)

مؤلف: محمد باقر محقق سبزواری

www.ketab.ir

به نام او که سرچ داریم از اوست

روضة الانوار و عهدنامه امام علی (ع)

تالیف: محمد باقر محقق سبزواری

انتشارات هفت اختر اندیشه

۷۳۲ صفحه رقعی

چاپ اول: ۱۳۹۳

تیراژ: ۵۰۰ عدد

قیمت: ۴۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۰۹-۵۵-۸

سردبشه	محقق سبزواری، محمد باقر بن محمد سومن، ۷۱۰۹-۱۰۹۰ ق.
عنوان و نام پدیدآور	روضة الانوار و عهدنامه امام علی (ع)؛ مؤلف: محمد باقر محقق سبزواری.
مشخصات نشر	تهران: هفت اختر اندیشه، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۷۳۲ ص.: ۵/۳۶۰۵/۱۴ س.ج.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۴۰۹-۵۵-۸ شابک
وضعیت فهرست نویسی	فهرست
عنوان دیگر	عهدنامه امام علی (ع).
موضوع	علمین ائمه اطهار (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق.، نهج البلاغه، فرمان مالک اشتر
موضوع	پادشاهی ... معون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	کشورناری ... معون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	آموزش و پرورش شاهزادگان
موضوع	اخلاق اسلامی
موضوع	نثر فارسی - قرن ۱۱ ق.
رده بندی کنگره	پ ۱۳۹۳: ۶۰۷۴۰۹: ۵۵: ۸
رده بندی دیویی	۳۲۰/۱
شماره کتابشناسی ملی	۳۵۹۲۸۹۲

تهران - حکیمیه - تهران پارس - بلوار بهار - خیابان سازمان آب - خیابان رضوان - بلوک ۳ - واحد ۲۰

۰۹۳۷۵۷۵۱۸۹-۷۷۰۰۶۶۵۰

فهرست

۷	مقدمه مصحح
۸	آثار نویسنده
۹	درباره کتاب حاضر
۱۰	محتوای کتاب
۲۱	مقدمه
۵۷	قسم اول
۵۹	باب اول از قسم اول
۶۹	باب دوم
۶۹	فصل اول
۷۶	فصل دوم: در بیان اختلاف مراتب ایمان
۸۳	باب سوم
۹۷	باب چهارم

۹۷	فصل اول: در فضیلت توبه
۱۰۱	فصل دوم: در مقدار زمان توبه و اندازه توبه
۱۰۳	فصل سوم: در بیان حد و معنی توبه، و بیان بعضی اختلافات که علما را در باب توبه شده
۱۰۴	فصل چهارم: در بیان گناهان کبیره و صغیره و اختلافاتی که علما را در این باب هست، و بیان آن چه حق است در هر مقام
۱۰۸	فصل پنجم: در تفسیر بعضی آیات که متعلق است به توبه
۱۱۱	فصل ششم: در نقل بعضی حکایات ثائبان
۱۲۹	باب پنجم
۱۲۹	فصل اول: در ذکر فضیلت عدل
۱۸۶	فصل دوم: در شکر
۲۱۵	فصل سوم: در صبر
۲۲۸	فصل چهارم: در فضیلت توکل و رضا
۲۳۶	فصل پنجم: در فضیلت حسن خلق
۲۴۸	فصل ششم: در فضیلت حلم و ذکر توابع آن، چون تحلم و عفو و صفح
۲۷۴	فصل هفتم: در فضیلت سخا و جود و مذمت بخل
۲۸۷	فصل هشتم: در فضیلت شجاعت
۳۰۳	فصل نهم: در فضیلت تواضع و مذمت تکبر
۳۲۳	باب ششم
۳۲۳	فصل اول: در مراعات حقوق والدین و وجوب احسان نسبت به ایشان
۳۳۰	فصل دوم: در فضل صلوة رحم و مراعات حقوق خویشان و بدی قطیعه رحم
۳۳۳	فصل سوم: در حقوق زوجات و عیب و اماء و همسایگان
۳۳۸	فصل چهارم: در مراعات حقوق ملازمان و نوکران قدیم
۳۵۰	فصل پنجم: در مراعات حقوق مؤمنان
۳۵۸	فصل ششم: در حقوق رعایا بر سلاطین و مراعات حقوق زیردستان

باب هفتم ۳۸۳

فصل اول: در امر معروف و نهی منکر ۳۸۳

فصل دوم: در فضیلت علم و عقل و بیان علوم مرتبه علما و عقلا ۴۰۲

قسم دوم ۴۱۰

باب اول ۴۱۱

فصل اول: در ذکر بعضی قواعد که در کتب حکمت عملی در باب امر سلطنت مقرر

و مذکور است ۴۱۱

فصل دوم: در وضعیت افلاطون و غیر ذلک ۴۲۷

فصل سوم: در ذکر بعضی سخنان حکمای ما تقدم که در امور ملک در هر باب نافع

است ۴۳۵

فصل چهارم: در بعضی سخنان و نصایح بعضی از پادشاهان ماضی از ملوک عجم

و غیره که در امور ملک ماهر بوده اند، و در هر باب جهت پادشاهان نافع است

۴۴۵

باب دوم از قسم دوم ۴۶۱

فصل اول ۴۶۱

فصل دوم: در کیفیت آداب سلوک خدام و اتباع ملوک نسبت به ملوک بر سبیل

اجمال ۴۹۰

فصل سوم: در آداب سلوک پادشاه نسبت به حکما و فقها و دانشمندان و اصحاب

فنا و درس که اصحاب ارشاد و هدایتند ۴۹۶

فصل چهارم: در تدبیر آداب سلوک پادشاه نسبت به وزرای عالی مقدار و آداب و

شرایط ایشان ۵۱۲

فصل پنجم: در آداب تدبیر اطبا ۵۵۱

فصل ششم: در آداب و تدبیر منجمان و مهندسان و ارباب علوم تعلیمیه که آن را

علوم ریاضیه خوانند ۵۸۲

فصل هفتم: درآداب تدبیر دبیران و منشیان و مترسلان..... ۶۰۶

فصل هشتم: درآداب تدبیر نویسندگان و مستوفیان و ارباب دفاتر و کتاب

محاسبات دیوانی..... ۶۱۶

باب سوم از قسم دوم..... ۶۲۱

فصل اول: در تدبیر طبقه اهل شمشیر..... ۶۲۱

فصل دوم: در تدبیر امرای عساکر و امیران بلاد و محافظان قلاع و حارسان

سرحدات..... ۶۳۲

فصل سوم: در ترجمه صحیفه ای که طاهر ذوالیمینین جهت ولد خود عبدالله نوشته

بود..... ۶۳۷

فصل چهارم: در ذکر تدبیر تجار و مترددان اطراف و جوانب بروبحر..... ۶۴۸

فصل پنجم: در تدبیر صنایع و محترفه و جمع کنندگان خراج و متوجهات دیوانی و

تدبیر اهل زراعت..... ۶۵۴

باب چهارم از قسم دوم..... ۶۵۷

فصل اول: در قانون مشاورت در امور..... ۶۵۷

فصل دوم: در تدبیر خزاین و اموال و تقدیر معاش و اخراجات و ترک اسراف و تبذیر،

و تعدیل احوال سپاهی و عمال و رعایا در این ابواب..... ۶۷۴

فصل سوم: در تدبیر اطلاع پادشاه بر احوال دوستان و دشمنان و مراسم جاسوسان

و خبرگیران..... ۶۸۲

فصل چهارم: در تدبیر فرستادن ایلچیان به جانب پادشاهان و تدبیر سلوک

پادشاهان با ایلچیان و رسولان پادشاهان..... ۶۸۶

باب پنجم از قسم دوم..... ۶۹۳

مقدمه مصحح

محمد باقرین محمد مؤمن معروف به محقق سبزواری از نویسندگان و محققان مطرح عهد صفوی است. او در سال ۱۰۱۷ هـ. ق در روستای «نامن» از توابع سبزوارد دیده به جهان گشود و در هشتم ربیع الاول سال ۱۰۹۰ هـ. ق پس از هفتاد و دو سال زندگی که بیشترش در راه مطالعه و خدمت به دین و به خصوص مذهب تشیع گذشت، چشم از جهان فرو بست.

باید گفت این نویسنده در درجه اول به عنوان یک پیشوای دینی به شمار میرود. شاه عباس دوم به او پیشنهاد داد تا سمت امام جماعت و منصب شیخ الاسلامی را بپذیرد. این نکته خود حاکی از اهمیت این نویسنده و جایگاه ویژه او به عنوان یک عالم دینی در نزد حکومت صفوی است. سبزواری برخی کتاب های خود را با نام شاه عباس تألیف کرده است که از این میان علاوه بر کتاب حاضر میتوان به کتاب های مفاتیح النجات عباسی و جامع الزیارات عباسی اشاره کرد.

اشاره به این نکته ضروری است که بسترهای تاریخی، فرهنگی و اجتماعی در تألیف کتاب ها مؤثر است. بر همین اساس در دوره صفویه به دلیل گسترش مذهب تشیع و با توجه به اقبالی که پادشاهان این سلسله نسبت به مباحث دینی داشتند، بسیاری از عالمان دینی و پژوهشگران این عرصه برای مطرح کردن عقاید مذهب شیعه

و چارچوب های نظری و عملی این مذهب مجالی تازه یافتند و در نتیجه، آثار سودمند و قابل توجهی در این زمینه تدوین کردند. البته این بدان معنا نیست که در گذشته چنین کتاب هایی تألیف نشده؛ بلکه اینجا بسامد مورد نظر است که در عهد صفوی بسامد کتاب های دینی چه در حوزه نثر و چه در حوزه نظم رشد چشمگیری داشت.

آثار نویسنده

آثار حکیم محقق سبزواری به خصوص در زمینه های فقهی و کلام شیعی دارای اهمیت بسزایی است. این نویسنده و عالم دینی به دلیل تسلطی که بر زبان عربی داشته است و همچنین به دلیل مطالعه گسترده کتب فقهی و تألیفات رایج و مهم پیشینیان در زمینه تاریخ، دین و ادبیات دارای دانش دایرة المعارفی بسیار چشمگیری است که این نکته در خلال آثارش، به ویژه کتاب حاضر به خوبی نمایان است.

چنان که گفتیم سبزواری علاوه بر فارسی بر عربی نیز تسلط قابل توجهی داشت؛ تسلطش بر زبان عربی این امکان را به وی داده است تا بتواند از منابعی که عمدتاً به این زبان نوشته شده بودند بهره ها برگرد و خود نیز صاحب تألیفات ارزشمندی در این عرصه باشد. آثار او گویای زمینه مطالعاتی این نویسنده و عالم بزرگ است که به واسطه این آثار و خاصه روضة الانوار در بین عالمان و فقیهان از جایگاه ویژه ای برخوردار است. در این جا به آثار وی اشاره میکنیم:

۱. کفایة الاحکام

۲. رساله فی تحریم الفناء

۳. حاشیه علی مسالک الافهام شهید ثانی

۴. خلاقیه

۵. ذخیره المعاد فی شرح الارشاد

۶. رساله ای در فقه

۷. رساله عملیه

۸. رساله ای در نماز جمعه

۹. مناسک حج
۱۰. رساله ای در نماز و روزه
۱۱. رساله فی الغسل
۱۲. رساله فی مقدمه الواجب
۱۳. رساله فی تحدید النهار الشرعی
۱۴. رساله فی فضیلة المتعه
۱۵. کفایة الفقه
۱۶. الرد علی رساله شبهه الاستلزام
۱۷. حاشیه علی الشفاء
۱۸. مفاتیح النجات عباسی
۱۹. جامع الزیارات عباسی
۲۰. روضة الانوار عباسی
۲۱. شرح حدیث بر الوالدین
۲۲. اختیارات ایام
۲۳. شرح زیدة الاصول شیخ بهایی
۲۴. حاشیه علی شرح الاشارات
۲۵. شرح توحید صدوق

در باره کتاب حاضر

در میان آثار قابل توجه و متعدد شیخ الاسلام محقق سبزواری، روضة الانوار اورا باید جزء چند کتاب برجسته و مهم این نویسنده دانست و شاید مهم ترین آنها. در این کتاب نویسنده تلاش کرده است تا اثر خود را به سیاق کتب منشور متقدم از جمله کلیه و دمنه، مرزبان نامه، گلستان، روضة العقول و غیره که در آنها علاوه بر محتوای ادبی و نحوه سخن گفتن آن نیز جلب توجه کند، به رشته تحریر درآورد و داد سخن بدهد. بر این اساس مقدمه آن قدری مصنوع و کمابیش متکلفانه است و در آن از عبارات و جملات

عربی بیشتری نیز استفاده شده است که اغلب شامل القاب و عناوینی است که در ذکر ممدوح خود، یعنی شاهد عباس دوم صفوی - که از قرار معلوم او نیز نظریه‌های به این نویسنده دارد - آورده است.

آنچه دربارهٔ بار ادبی و قوت فرمی این اثر باید گفت این است که نویسنده هر چقدر دارای معلومات گسترده در زمینه‌های مختلف است، کتابش به لحاظ ادبی و نیز جنبه‌های زبانی چندان پررنگ نیست و آنچه دستگیر خوانندهٔ حرفه‌ای و اهل فن میشود این است که این اثر تقریباً تقلیدی میانمایه از آثار گذشته‌گان است. دلیلش نیز بسیار واضح است، چرا که تأکید نویسنده بیشتر بر جنبه‌های محتوایی و معنوی است و آنچه برای او اهمیت دارد رساندن معنا و آشنا کردن مخاطب و آگاه کردن او نسبت به مباحث مربوط به آفرینش و معارف دینی است.

محتوای کتاب

این کتاب چنان که نویسنده در آغاز آن میگوید «مرتّب است بر مقدمه و دو قسم» و هر قسم شامل چندین فصل است که مطالب مربوط به آن فصل، در آن تبیین شده است.

شروع کتاب همچون بسیاری از کتب پندآموز و به خصوص کتب عرفانی و دینی ادب فارسی در حکمت خداوند و دیدگاه‌های آفرینش است. همچنین به نوعی میتوان مقدمهٔ کتاب را نصیحة الملوكی دانست که علاوه بر ضرورت وجود پادشاه و فواید آن برای مردم شامل نکته‌هایی نیز هست که در آنها به ضرورت رعایت حقوق رعیت و توجه پادشاه به امور دینی و دنیایوی مردم اشاره شده است.

هر قسم کتاب شامل چند باب و هر باب نیز به صورت جداگانه دارای چند فصل است. نویسنده در بسیاری از موارد در پی مطالبی که می‌آورد و اطلاعات و نیز نصایحی که بیان میکند، حکایاتی متناسب با یافت سخن می‌آورد که اغلب آنها در جهت تأکید هر چه بیشتر سخن ذکر شده است. در واقع باید گفت که او به نوعی از این حکایات استفاده‌ای تمثیلی مینماید.

یادآوری این نکته هم بی فایده نیست که تفاوت این حکایات با حکایاتی که در کتب دوره پیشین مشاهده میشود این است که حکایات مندرج در روضة الانوار شیخ سبزواری، بیشتر شامل سیره و زندگانی پیامبر اعظم (ص) و نیز ائمه معصوم (ع) است که با مقصود نویسنده و در واقع با هدف و نیت غایی کتاب او همخوانی دارد، البته چندین حکایت از خلفای عباسی نیز ذکر کرده است و حتی برخی حکایت‌های آن ریشه در کتاب‌های ادبی دارد.

آوردن احادیث و نثر آیات قرآنی در راستای استوار ساختن کلام و نیز در برخی موارد استفاده از اشعار فارسی و عربی، از ویژگی‌های بارز این کتاب است. ویژگی‌هایی که در واقع باید گفت شروع آن به دوره‌های میانی نثر فارسی بازمی‌گردد. دوره‌هایی که برخی از بهترین و مهمترین آثار نثر فارسی را در بر می‌گیرند.

این نکته هم شایان ذکر است که نویسنده ترجمه آیات و احادیث و عبارات عربی را بلافاصله بعد از متن عربی می‌آورد که این نوع شیوه بیشتر مخصوص سال‌های آغازین ادبیات فارسی و خاصه نثر است.

در مورد ساختار کتاب بسیاری هم میتوان به این موارد اشاره کرد. از فصول و ابوابی که نویسنده به آنها پرداخته است ریشه در کتب قبل او دارند؛ برای مثال فصول مربوط به صبر، توکل، رضا، توبه و غیره یادآور باب‌های بسیاری از کتاب‌های عرفانی همچون رساله قشیریه، کشف المحجوب و مرصاد العباد است اما تفاوتش با آثار پیشین در این است که مؤلف تلاش کرده است تا عناوین و سر فصل‌های بیشتری را در تألیف خود بگنجاند و در واقع باید گفت این کتاب به موضوع مشخص و واحدی اختصاص ندارد و برای نمونه مؤلف علاوه بر طرح برخی عناوین صوفیانه و عارفانه فصولی همچون: «در فضیلت حسن خلق، در فضیلت حلم و ذکر توابع آن، در فضیلت سخا و وجود و ذم بخل، در فضیلت شجاعت، در فضیلت تواضع و مذمت تکبر، در مراعات حقوق اقارب و اباعد و مراعات جانب رعایا و وزیرستان و خطر تعهد حکومت و وجود عدل و احسان، در فضل صلوة رحم و مراعات حقوق خویشان، در حقوق زوجات و عیید و اماء و همسایگان، در مراعات حقوق ملازمان و نوکران قدیم، در مراعات حقوق

مؤمنان. در حقوق رعایا بر سلاطین و مراعات حقوق زیردستان. در ذکر امر به معروف و نهی از منکر و تعظیم شرع و ملت و تقویت علما و صلحا و اکرام اهل دین، نیز مطرح می‌کند. اگر به کلیت آنها نگاه کنیم میبینیم که تمام این عناوین گسترده را نمیتوان واحد و همسو تلقی کرد. و شاید بتوان گفت که نویسنده قصد دارد تا نه تنها اثری عارفانه بلکه مجموعاً پندنا مه‌ای ترتیب دهد که مخاطبانی با سلیقه‌های متفاوت را مفید افتند.

توضیحی که نویسنده برای فصول مختلف می‌آورد و میزان گستردگی آن، بستگی به اهمیت موضوع در نزد او دارد، گاه فصل را بسیار کوتاه می‌آورد و با ذکر چند بند و اشاراتی مختصر از کنار آن می‌گذرد و گاه نیز مطلب را طولانی کرده و حکایاتی پی‌درپی را مطرح می‌سازد. این نکته میتواند ما را به هدف و مقصود اصلی نویسنده راهنمایی کند. برای مثال، باب پنجم کتاب به تمایبی به این موضوع اختصاص دارد که عنوانش را نقل می‌کنیم: در تفسیر عهدی که حضرت مقدس، امام المشارق والمغارب، امیر المؤمنین علی بن ابی طالب، جهت مالک اشتر نوشته در قوانین حکومت.

کوتاه سخن اینکه روضة الانوار یکی از آثار مهم فارسی در عهد صفوی است و ترجمه عهدنامه امام علی (ع) به مالک اشتر را هم در بر دارد. ما این کتاب را بر اساس چاپ سنگی ۱۲۸۵ هجری قمری (تهران: کارخانه علی قلی خان قاجار) تصحیح کرده و در اختیار محققان و دوستان این گونه کتب نهاده‌ایم.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

احمد توانایی